

Tatiana Bajuk Senčar

DOI: https://doi.org/10.3986/9789610505501_05

ČEZMEJNO SODELOVANJE IN EVROPEIZACIJA SLOVENSKO- MADŽARSKEGA OBMEJNEGA OBMOČJA

UVOD

Evropska unija (EU), ki je nastala kot povojna mirovna pobuda, se je razvila v enkratno nadnacionalno formacijo, ki po razsežnosti in delovanju presega vsa druga večstranska zaveznitva in konvencije. Thomas M. Wilson je trdil, da EU »v današnjem svetu predstavlja morda največji eksperiment v snovanju postnacionalne in nadnacionalne politike in največjo preureditev političnega prostora od časov Britanskega imperija« (Wilson 2012: 169). EU ne deluje le na podlagi institucij, ki jim države članice odstopijo delež svoje suverenosti, temveč tudi v skladu s spremembami mejnih režimov na svojem ozemlju.

EU in njene ustanove tako delujejo kot motorji evropske integracije, ki jo razumemo kot skupek reteritorializacijskih procesov, za katere sta John Borneman in Nick Fowler menila, da skupaj predstavljajo »pospešen proces in splet učinkov, ki na novo opredeljujejo oblike identificiranja z ozemljem in ljudmi« (Borneman in Fowler 1997: 488). Ti procesi reteritorializacije, ki so posledica različnih valov in stopenj povezovanja EU, ustvarjajo Evropo z nenehno spreminjajočimi se mejam. In ta podoba usmerja evropske raziskave mej.¹

V luči sprememb, ob katerih se je v zadnjem stoletju oblikovalo mejno območje med Slovenijo in Madžarsko,² bomo preučili vpliv integracije EU nanj. Po padcu železne zavese, ki je bila desetletja tako rekoč neprehodna pregrada med državami na evropski celini (Borneman 1992; Pelkmans 2012), je proces širjenja EU na vzhod pripeljal do – vsaj teoretično – razširjene EU kot območja »brez mej«. Slovenija in Madžarska sta leta 2004 postali članici EU in leta 2007 del schengenskega območja, kar jima omogoča prost pretok ljudi in blaga brez nadzora na meddržavnih mejah.

Članstvo v EU je sicer za mejo med Slovenijo in Madžarsko prineslo precejšnje spremembe, vendar je v tem poglavju obravnava namenjena predvsem posebnemu instrumentu integracije – čezmejnemu projektom, financiranim s sredstvi EU, in njihovem vplivu na vsakdanje življenje ob meji. Sredstva EU pomembno podpirajo čezmejno sodelovanje na več področjih, od kulturnega in gospodarskega sodelovanja do ohranjanja narave. Prav čezmejni projekti EU so namreč prispevali k oblikovanju zavarovanega območja ob tromeji, ki ga sestavljajo Naravni park Raab (Avstrija), Narodni park Őrség (Madžarska) in Krajinski park Goričko (Slovenija). Terenske raziskave za analizo vpliva čezmejnih projektov in pobud, financiranih s strani EU, so bile opravljene na območju parkov Goričko in Őrség.

Trenutno ima EU 40 notranjih obmejnih območij, ki predstavljajo približno 40 % njenega ozemlja in kjer živi skoraj 30 % njenega prebivalstva. Tako ni presenetljivo, da so obmejna območja od nekdanj prioriteta EU. Poleg tega so ta dolgoletni prejemniki usmerjene pomoči EU, ker so pogosto ne le fizično oddaljena od državnih središč, temveč tudi marginalizirana v nacionalnih razvojnih strategijah in programih. V naslednjem razdelku so evropski programi čezmejnega financiranja obravnavani kot niz z mejo povezanih praks – ali, natančneje odmejevalnih praks (angl. *debordering practices*) (Goddard, Llobera in Shore 1994; van Houtum, Kramsch in Zierhofer 2005; Green 2012a), ki naj bi – z vidika EU – spodbujale dejavnosti, ki bi presegle nacionalne meje.³

ODMEJEVANJE KOT ANALITIČNI
KONCEPT IN PREDMET RAZISKAVE

Širjenje in vpliv EU – in njeni raznovrstni projekti – so sprožili precejšnje znanstveno in akademsko zanimanje, tudi med raziskovalci mej, od katerih so se številni osredinili na obmejne prakse, ki so značilne za povezovanje EU. Za takšne ukrepe ali prakse je mišljeno, da bi preseгли meje oziroma da bi sprožili procese t. i. odmejevanja (angl. *debordering*). Za ta koncept ni enotne definicije ali pristopa, lahko pa – v skladu s heterogenostjo raziskav mej – za primer evropskih mej oziroma EU orišemo osrednje smeri raziskovanja.

Odmejevanje v najširšem smislu velja za zelo opazno značilnost evropske integracije. V tem kontekstu ga prvenstveno razumemo v njegovem najbolj formalnem smislu, namreč kot odpiranje mej od zgoraj navzdol oziroma zmanjševanje njihove vloge v smislu pregrad (O'Dowd 2002). V primeru EU se odmejevanje tako lahko preprosto nanaša na različne ukrepe, ki so bili sprejeti za ustvarjanje in ohranjanje nadnacionalnih prostorov in območij v EU. Odmejevanje je *fait accompli* oziroma veljavno, trenutno stanje v EU – namreč stanje, ki jo ločuje od norme za mednarodne meje in obmejne režime, značilne za nacionalne države zunaj nadnacionalnih formacij. Takšno razumevanje odmejevanja lahko deluje celo kot tih, samoumeven referenčni okvir, ki služi kot izhodišče za analizo EU kot nadnacionalne tvorbe. Vendar pa to ni skupno vsem raziskavam odmejevanja, posebej ne v primerih kritičnejših analiz mej v EU, o katerih bomo razpravljali v nadaljevanju.

Omenjena širše zastavljena konceptualizacija odmejevanja je bolj strukturne narave in se nanaša predvsem na ukrepe, s katerimi se rahljajo obmejni režimi kot del integracijskega procesa v EU. Druga smer temelji na bolj dinamičnem, procesualnem pojmovanju mej (van Houtum, Laine in Scott 2016), pozornejša je na prakse in procese, ki jih spodbujajo odprte meje. V analizah tega vidika odmejevanja so v ospredju učinki odprtih mej kot stičišč, ki lahko spodbudijo morebitno oblikovanje vezi, omrežij in praks. Te pa lahko nadalje preoblikujejo odnose in razmerja med obmejnimi skupinami in skupnostmi (Scott 2012; Sohn 2014).

Številni znanstveniki raziskujejo odmejevanje v kontekstu čezmejnega evropskega sodelovanja ali integracije v povezavi z evropskimi čezmejnimi regijami ali programi EU, ki spodbujajo takšno sodelovanje. Tako se, na primer, nekateri osredinjajo na sodelovanje z vidika nastanka novih (nenacionalnih) oblik upravljanja in razvojnega načrtovanja v čezmejnih regijah (npr. Popescu 2008), pri čemer poudarjajo povezave med obmejnimi upravljanjem, teritorialnostjo in prostorskostjo. Drugi so pozorni na opredeljevanje ali analize različnih dejavnikov, ki lahko vplivajo na to, kako lokalni in regionalni akterji gledajo na odprte meje; te namreč lahko delujejo kot morebitni viri in gonila povezovanja ali sodelovanja (npr. Sohn 2014). Spet drugi odmejevanje obravnavajo širše, upoštevaje razprave o globalnih tokovih informacij, kapitala, medijev in kulture. Pri tem se ukvarjajo z dodatnim spletom vprašanj o nadnacionalnih predstavah o državljanstvu in identiteti, s tem pa razumejo meje kot označevalce identitete (McCall 2012).

Še eno pomembno vprašanje, ki ločuje različne pristope k odmejevanju v EU, je povezano z razločevanjem med normativnim in analitičnim razumevanjem odmejevanja. Številni raziskovalci, vključno z mnogimi antropologi, razpravljajo o normativnih razsežnostih integracije kot koncepta, pa tudi kot projekta, ki je osrednjega pomena za identiteto EU (npr. McDonald 1997; Holmes 2000; Shore 2000; Abélès 2004; Bajuk Senčar 2014).⁴ Koncept odmejevanja v kontekstu integracije EU ne deluje vedno kot nevtralen, analitičen koncept, temveč izraža normativno razumevanje EU ter njenih projektov in diskurzov. Normativnost se lahko kaže v opisovanju čezmejnega sodelovanja in medsebojne odvisnosti kot samoumevnih procesov, ki izvirajo iz odprtih meja in vodijo do predvidenega cilja – vse večje integracije, ki je opredeljena vsaj z nevtralnega, če ne celo pozitivnega vidika (Abélès 2000). Normativne obravnave odmejevanja so torej »enosmerne«, v smislu premikanja proti vedno tesneje povezani EU in višji stopnji odmejevanja; vsakršen trend, ki ne sledi takšni smeri, pa je v tem kontekstu razumljen kot problematičen ali kot korak nazaj.

Vendar raziskave z manj normativnim pristopom k integraciji EU in odmejevanju ne predpostavljajo, da bi bile težnje, ki niso vključene v okvir odmejevanja, same po sebi problematične.

Pravzaprav številni raziskovalci mej opozarjajo na dejstvo, da je EU prizorišče širokega zbira z mejo povezanih praks, vključno s krepitvijo ali ponovnim utrjevanjem mej. Nekateri trdijo da je ponovno razmejevanje (angl. *rebordering*) zgolj nezaželen odziv na odmejevalne pobude ali programe EU (van Houtum, Laine in Scott 2016), drugi pa opozarjajo, da ponovno razmejevanje v EU ni nujno povezano s čezmejnimi pobudami, temveč vključuje uveljavitev določenih sprememb obmejnih režimov, vključno, na primer, s ponovno uvedbo obmejnega nadzora na posamičnih mejah ob spoprijemu s kakšno krizo. Tako je na primer Cathal McCall v svojih analizah orisal razvoj odmejevanja in ponovnega omejevanja na mejah Združenega kraljestva. Po njegovem mnenju so odmejevalni procesi izraz integracije EU, ponovni razmejevalni procesi pa so stekli kot odziv na povečan pomen, pripisan vprašanju (nacionalne) varnosti od začetka 21. stoletja, kar so sprožili teroristični napadi, posebej tisti 11. septembra 2001. Diskurzi o ponovnem razmejevanju so se razvili kot odziv na t. i. temno stran globalizacije, vključno z globalnim razcvetom terorizma in, v manjši meri, z ilegalnim priseljevanjem in mednarodnim kriminalom. McCall je orisal različne načine, kako je Združeno kraljestvo razvijalo ukrepe ponovnega razmejevanja in jih utemeljevalo z ohranjanjem nacionalne varnosti, pri čemer so se osredinili na regionalne meje in razvili tudi niz vnovičnih omejevalnih zunaj-teritorialnih praks (McCall 2012). Te naj bi utrjevale britansko varnost s ponovnim uveljavljanjem varnostnih ukrepov, ki so v preteklosti veljali na mejah, na novih lokacijah onstran meja (npr. mejni nadzor v odhodnih krajih celinske Evrope).

Poleg analitikov, kot je McCall, ki vzpon praks ponovnega razmejevanja povezujejo s splošnejšimi procesi, ki presegajo EU, številni teoretiki ponovno razmejevanje kot eno od številnih oblik z mejo povezanih praks v kontekstu integracije EU razumejo kot skupek številnih in med seboj prepletenih neprekinjenih procesov. Nekateri tudi kritično obravnavajo uradne diskurze o integracijskem projektu EU in trdijo, da so odmejevalni in ponovni razmejevalni procesi v središču dogajanj v EU. Več raziskovalcev tudi ugovarja predstavi o Evropi brez mej in opozarja, da lahko tudi odpiranje mej pripelje do postavljanja novih ali krepitve trenutnih mej,

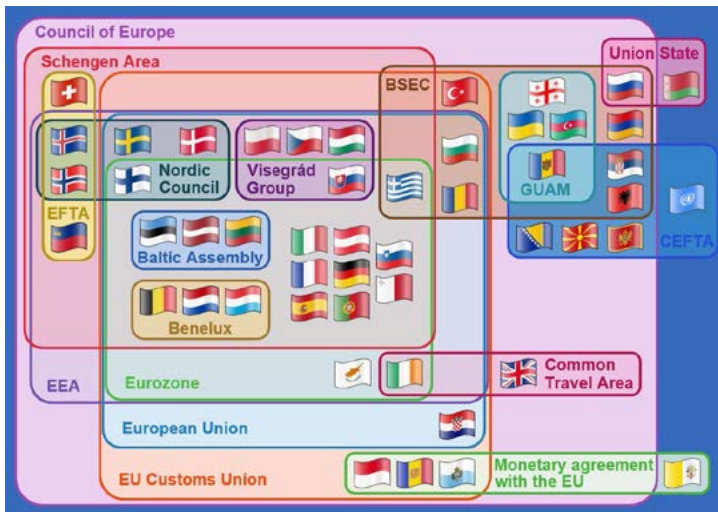
vključno z regionalnimi mejami. Tako je na primer Thomas M. Wilson (2012)⁵ ugotovil, da so čezmejne pobude verjetno spodbudile čezmejno sodelovanje in interakcije, vendar so odmejevalne pobude, ki so tekle vzporedno z ustvarjanjem čezmejnih regij, ob odpiranju mednarodnih mej hkrati privedle do razmejitev ali krepitve regionalnih mej. Na osnovi tega je menil, da se procesa odmejevanja in ponovnega razmejevanja zdita močno povezana in da s pozornostjo zgolj na meje na eni ravni (mednarodne meje) očitno razkrijemo zgolj del zgodbe. Spet drugi opozarjajo na opazno razliko med notranjimi in zunanjimi mejami EU, celo tistimi z drugimi evropskimi državami. V tem kontekstu je ponovno razmejevanje značilno za dinamiko širših procesov evropeizacije in prispeva dodatno razsežnost h konceptu trdnjave Evrope, na katerega se pogosto sklicujejo ob omembah neprehodnosti evropskih zunanjih mej (npr. Mandel 1994; Del Sarto 2010; Follis 2012).

Še ena pomembna smer raziskovanja se osredinja na natančnost koncepta EU kot entitete brez mej, saj v nasprotju z njim trdi, da je sestavljena iz več nadnacionalnih prostorov. Nekateri od teh prostorov naj bi podpirali določene obmejne režime, drugi naj bi zarisovali meje določenih oblik gospodarskega sodelovanja, spet drugi služijo kot označevalci kolektivne identitete. Kakor trdi Sarah Green, tako ni več preprosto ustrezno zarisati »relativne lokacije« Evrope v času in prostoru:

vprašanje, kje so lahko postavljene meje Evrope, ni preprosto lociranje meja, robov, določenega kraja; zahteva namreč razumevanje tako preteklih kot sedanjih razmerij med kraji (čemur bi lahko rekli 'relativna lokacija'), razumevanje klasifikacijskega sistema, ki je bil uporabljen za določitev, kaj naj bo vključeno in izključeno, in razumevanje regionalnih praks, ki bodisi utrjujejo ali spodbijajo formalno razumljena razmerja med raznovrstnimi koščki in deli EU. (Green 2013: 348)

Sarah Green je za prostorski prikaz obsegov nadnacionalnih formacij, ki sestavljajo EU, uporabila diagram (Green 2013: 347), podoben tistemu, ki ga predstavlja Eulerjev diagram evropskih ustanov. Krog, ki predstavlja Evropsko unijo, je sicer v središču diagrama, vendar postane hitro jasno, da geografska omejitev EU

na zemljevidu njene »relativne lokacije« ne predstavlja celovito, tj. z upoštevanjem vseh nadnacionalnih povezav med različnimi skupinami držav. Celo schengensko območje, območje brez notranjih mej, kar najpogosteje povezujemo z EU, se ne sklada povsem z mejami EU, saj ne vključuje vseh držav EU, vključuje pa nekatere, ki niso članice EU. In še, če opozorimo na Slovenijo in Madžarsko, lahko s slike razberemo, da je njun položaj v EU nekoliko različen: obe državi sta del EU, Evropskega gospodarskega prostora in schengenskega območja, vendar je Slovenija tudi del evrskega območja, Madžarska pa ne, kar je razvidno iz uporabe različnih valut (evra in forinta).

Eulerjev diagram evropskih ustanov (CCBY 3.0 - Wdcf, The Emirr, NikNaks93, 2010).

Sarah Green meni, da bi morali Evropo postaviti v širok relacijski kontekst, vključno s prostorsko opredeljeno zgodovino njenih odnosov do drugih krajev, kar bi nadalje lahko bil referenčni okvir za raziskave katerih koli z mejo povezanih praks v Evropi. Predlagana splošna smer raziskovanja tako oriše analitični okvir za preučevanje pomena pobud EU za čezmejno sodelovanje tudi na obmejnem območju med Slovenijo in Madžarsko. Analiza tega območja na ta način gradi tudi na pogledih, ki jih je predstavil James

Wesley Scott, ki je trdil, da lahko projekti čezmejnega sodelovanja potencialno »prek simbolnih prikazov evropskega prostora in obetov njegovega nadaljnega razvoja zagotovijo idejno podlago za omreženo Evropo« (Scott 2012: 89).

Etnografska razprava v nadaljevanju tako določa položaj in zarisuje slovensko-madžarsko obmejno območje in čezmejne projekte na podlagi trenutnih in nastajajočih omrežij in razmerij, v katere so vpeti, in opozarja na spremljajoče odmejevalne in ponovne razmejevalne prakse. Integracija EU in njene čezmejne pobude tu niso razumljene kot samoumeven, naravni razvoj stvari, kar je značilno za normativne obravnave EU in za ekonomske diskurze o povezovanju EU, ki meje vidijo predvsem kot ovire za prost pretok blaga, ljudi in idej (van Houtum 2002). Prav tako ne gre za pristop od zgoraj navzdol, značilen za politološke ali geografske raziskave mej, ki večinoma analizirajo, kako čezmejne pobude vplivajo na institucionalno infrastrukturo upravljanja na obmejnih območjih z vidika nacionalne, regionalne in lokalne ravni. To namreč vpliva na uveljavljanje teritorialnosti in suverenosti (Popescu 2008; Lechevalier in Wielgohs 2013).

V tej analizi se bomo podrobneje posvetili argumentu, da izdelovanje meje⁶ v EU ni zgolj v domeni države (Rumford 2006), temveč je opredeljeno na številne načine, takšne pa so tudi razmejevalne prakse lokalnih akterjev na obmejnem območju. Poleg pregleda arhivske dokumentacije o čezmejnih programih EU v Sloveniji obravnava temelji na pogovorih z ljudmi iz različnih krajev obmejnega območja (večinoma na Goričkem), ki so bili udeleženi v vrsti projektov s finančno podporo EU.⁷ Sogovorniki so bili člani občinskih uprav, turističnih organizacij, državnih agencij, uprav parkov, regionalnih kulturnih ustanov in regionalnih razvojnih agencij. S pomočjo teh pogovorov bomo ugotovili, kako omenjeni akterji doživljajo pobude EU, kakšne vrste sprememb ti projekti vpeljujejo (ali jih ne), kakšne vrste omrežij razvijajo in kako vse to vpliva na njihove obmejne izkušnje.

Nedavne raziskave ob slovensko-madžarski meji (Fikfak in Mészáros 2019) so opozorile na pomembna vprašanja, ki pomagajo usmerjati kontekstualizacijo vprašanj in procesov odmejevanja, npr. kompleksna zgodovina obmejnega območja, vključno z njeno

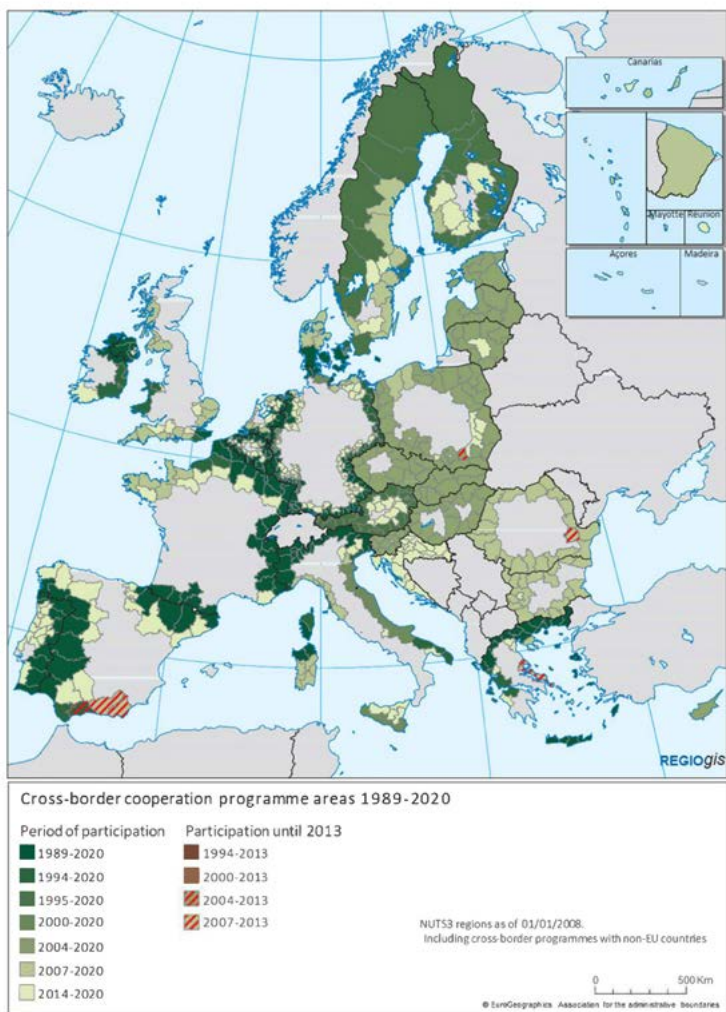
životstvo v pripovedih in kolektivnem spominu obmejnih prebivalcev (Pšajd 2007; Sedar 2018; Munda Hirnök in Slavec Gradišnik 2019; Slavec Gradišnik in Munda Hirnök 2020), spreminjanje obmejnih skupnosti v času in vpeljevanje novih oblik varovanja narave, ki se lahko pokaže tudi v izrisovanju novih mej (Ispán 2019). Ti raziskovalni poudarki pomagajo pojasniti specifične okoliščine prav te meje in z njo povezanih oblik obmejnih praks ter zagovarjajo pomen vključevanja akterjev odmejevanja in s tem primerno uokvirjajo izkušnje in prakse na tem območju (Kozorog 2019b). Poleg tega druge raziskave projektov EU na obmejnih območjih kažejo, da njihova izvedba ne vključuje le nacionalnih mej, temveč tudi vrsto drugih – bodisi da so vrisane v naravno pokrajino ali strukturirajo družbeno življenje v lokalnih skupnostih (Mészáros 2019).

EVROPSKO FINANCIRANJE ČEZMEJNIH PROGRAMOV NA SLOVENSKO- MADŽARSKEM OBMEJNEM OBMOČJU

EU je razvila kompleksen sistem programov financiranja za spodbujanje čezmejnega sodelovanja. Nekateri so usmerjeni na sodelovanje med sosednjima državama članicama, drugi na sodelovanje med več državami članicami, spet drugi na sodelovanje med državami članicami in državami, ki niso članice EU. Skratka, ti programi spodbujajo različne oblike čezmejnih stikov.

Eden prvih čezmejnih programov, ki je vključeval projekte na slovensko-madžarski meji, je bil program Phare (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring Economies / Poljska in Madžarska: pomoč za restrukturiranje gospodarstva) leta 1989, sprva zamišljen kot program gospodarske pomoči Poljski in Madžarski. Z leti se je širil in nazadnje vključil vse države kandidatke, vključno z večino držav srednje in vzhodne Evrope, ki so se s pristopnimi procesi začele približevati EU proti koncu 90. let 20. stoletja. Program Phare je takrat postal eden osrednjih instrumentov pomoči prav za države, ki so se pripravljale na članstvo v EU. Imel je dva osrednja cilja: krepitev javnih uprav in institucij za učinkovito delovanje v EU in spodbujanje zблиževanja zakonodaj držav pristopnic in EU.

Razvoj čezmejnega programa Interreg za notranje in zunanje obmejne regije od 1989 do 2020 (CCBY 4.0 - Evropska komisija (DG Regio), obj. v European Court of Auditors 2021: 13).

Eden prvih projektov Phare, ki je vključil Slovenijo in Madžarsko, je bil večdržavni projekt, ki je partnerske države povezal na osnovi skupnega vprašanja transporta in je spodbujal pretok prometa vzdolž izbranih transnacionalnih koridorjev v EU. Leta 1995 so v projektu sredstva namenili »sproščanju mejnega prehoda z Madžarsko v Dolgi vasi, ki je eno večjih prometnih ozkih grl na eni glavnih poti v srednjo Evropo« (European Commission 1996). Kot je razvidno iz navedka poročila programa Phare za leto 1995, je bilo financiranje sprememb na mejnem prehodu Dolga vas-Rédics namenjeno zagotovitvi večje prehodnosti meje in s tem izboljšanju dostopnosti za tokove, ki jih omogoča predvidoma »brezmejna« Evropa (Jenko 1995).

Čezmejno sodelovanje med Madžarsko in Slovenijo se je nadaljevalo v tristranskem čezmejnem projektu Phare med Madžarsko, Avstrijo in Slovenijo v letih 1995 in 1996 in potem še v dvostranskem programu med Slovenijo in Madžarsko med letoma 2000 in 2003. Eden prvih odobrenih projektov je leta 2000 podprl nastanek trilateralnega regionalnega parka Goričko-Raab-Őrség (projekt SI.00.08.01), da bi usklajevali varstvo narave in trajnostni razvoj na obmejnem območju med Avstrijo, Slovenijo in Madžarsko (Dešnik in Domanjko 2011).⁸

Drugi – in za Madžarsko in Slovenijo pomembnejši program čezmejnega sodelovanja – je bil program Interreg, namenjen spodbudam za sodelovanje med regijami v EU. Financira ga Evropski sklad za regionalni razvoj (ESRR), njegov glavni cilj pa je pospešiti uravnotežen družbeni in gospodarski razvoj (in posledično izničenje velikih razlik) v vseh državah EU na osnovi spodbujanja kohezije v EU. Da lahko EU deluje kot večdržavna organizacija, katere poslanstvo je odstranjevanje ovir med državami članicami, je zelo pomembno, da na tem področju doseže določeno stopnjo ravnovesja. Program zato spodbuja tri oblike sodelovanja, usmerjene h koheziji: čezmejno sodelovanje, transnacionalno sodelovanje in medregionalno sodelovanje. Trenutno vključuje vseh 28 držav članic, tri sodelujoče države EFTA (Norveško, Švico, Liechtenstein), šest držav pristopnic in 18 sosednjih držav.

Sodelovanje Slovenije in Madžarske v programu Interreg se je začelo s tristranskim Sosedskim programom Madžarske, Slovenije

in Hrvaške med letoma 2004 in 2006. Program je bil osnova za razvoj dvostranskega čezmejnega programa med Madžarsko in Slovenijo v programskih obdobjih 2007–2013 in 2014–2020, potekajo pa že priprave za naslednje obdobje, ki se začne leta 2021.⁹ Oba programa poudarjata izboljševanje pogojev in možnosti za trajnostni razvoj kot strateški cilj za obmejno območje, da bi s tem ohranili število prebivalcev ali celo privabili nove.

V času raziskave so se tekoči projekti Interreg, financirani v programskem obdobju 2014–2020, počasi končevali. Hkrati je bil to čas pričakovanj, saj so sogovorniki čakali smernice za novo programsko obdobje. Te bodo opredelile okvir tako za projektne ideje kot partnerstva v naslednjih letih.¹⁰

PROJEKTI EU NA ČEZMEJNEM OBMOČJU: PRAKSE IN IZKUŠNJE

Pri analizi pogovorov me je zanimalo, kako so sogovorniki govorili o EU in čezmejnih projektih – bodisi iz svojih izkušenj in praks ali mnenj o njihovem pomenu. Kakšen pomen pripisujejo projektom v svojih pripovedih o življenju ob meji? Kako in kam postavljajo čezmejne projekte – ne samo v prostorskem smislu, temveč tudi glede na že postavljena in na novo nastajajoča razmerja in omrežja? Kakšne so torej koordinate njihovih pripovedi o EU in čezmejnih pobudah? Ta vprašanja naj bi pomagala opredeliti položaje in poglede akterjev, ustanov in skupin, ki od spodaj navzgor soustvarjajo specifično obmejno dinamiko in procese v tej regiji, tj. zunaj referenčnega okvira čezmejnega sodelovanja, kakor ga opredeljujejo regionalne, nacionalne in evropske ustanove. To je potencialno razširjena analitična usmeritev, ki si prizadeva vključiti še druge pomembne ločnice in razločevanja (prostorske, gospodarske, etnične in zgodovinske), ki lahko bodisi pomagajo postavljati meje ali pa jih presegajo. Kakšne vrste meje in ločnice oblikujejo pripovedi sogovornikov in zakaj se sogovorniki sklicujejo nanje, ko govorijo o projektih EU?

Obmejno območje: Obrobnost in oddaljenost

Presenečeno sem ugotovila, da je država ena od primarnih koordinat in da skladno z njo sogovorniki formulirajo svoje izjave o evropskih čezmejnih projektih in partnerstvih. Predstavljali bi si, da v pripovedih o transnacionalnih programih država ali nacionalno središče ne bosta navzoči, a v resnici ni tako. Ena od državnih uslužbenk je trdila, da je uspešna izvedba programov odvisna od aktivne vloge nacionalnih držav. Opisala mi je svoje delo pri programih financiranja iz sredstev EU, še preden je Slovenija postala članica EU. Prvi programi financiranja so bili namreč precej drugačni od sedanjih: bili so povsem centralizirani, saj so vsi postopki potekali skozi ustanove EU (večinoma v Bruslju). Poleg tega pa so imeli še dodaten, »pedagoški« namen: s pomočjo teh projektov naj bi se države kandidatke (in njihove uprave) naučile, kako deluje sistem financiranja iz sredstev EU. Izvedba potrjenih projektov EU naj bi države članice pripravila na nujno decentralizacijo vodenja teh projektov, kar je pomenilo, da bi se določene ravni sprejemanja odločitev in izvedbe prenesle na raven držav članic.¹¹ Del tega usposabljanja je vseboval informacije o delovanju postopkov financiranja ter prednostna načela in oblike sodelovanja med državami članicami v čezmejnih in večnacionalnih projektih. Usposabljanje naj bi državam pomagalo postati učinkovit akter v procesih financiranja iz sredstev EU in čezmejnega razvoja.¹²

V pripovedih sogovornikov država kot ponavljajoča se tema sicer primarno ni povezana z vlogo v programih financiranja EU, vendar deluje kot glavna točka, glede na katero ljudje opisujejo svoj gospodarski, družbeni in politični položaj; označujejo ga na osnovi razdalje od državnega središča, ne pa bližine meje in države na drugi strani. Ta razdalja – izražena kot obrobnost oz. perifernost – ni le fizična, temveč tudi družbena, politična in gospodarska. Za ljudi ima obmejna regija proti državnemu središču na najosnovnejši ravni precej drugačen položaj in obseg podpore, kar se izraža na mnogo načinov. Te razlike so pogosto omenjene v pogovorih o pomembnosti programov financiranja iz sredstev EU. Sogovornik, zaposlen v regionalni kulturni ustanovi na obmejnem območju, je opisal, kaj pomeni imeti status regionalne namesto

državne ustanove, ko gre za financiranje. Njegova ustanova za razloček od države prejme dovolj sredstev za osnovno delovanje, ne pa tudi za institucionalni razvoj, ki je nujen za kakovostno delo:

Nimamo stoočnega financiranja, zato so v določenih pogledih ti projekti postali nujni [...] Mi smo regionalna ustanova javnega sektorja za [širšo] pomursko regijo. Ministrstvo za kulturo sicer pokrije večino našega proračuna, manjši del pa naši soustanovitelji. Vendar nam država ne zagotavlja nobenih sredstev za investicije, da bi nam pomagala izvajati naše delo. Občine nimajo sredstev, da bi pomagale pri kakršnih koli investicijah. Brez podpore evropskih projektov si ne bi mogli privoščiti nakupa vsega, kar je dandanes postalo nujno za kakovostno opravljanje dela. Število zaposlenih se ni spremenilo od leta 1994, imamo enako število kustosov kot leta 1992 [...] S temi projekti lahko kaj kupimo ali začasno koga zaposlimo ali izvedemo kaj, kar bi moralo biti del našega osnovnega programa. (TZ 2019)

Obrobnost je tu opredeljena v smislu ambivalentnega razmerja z državo oz. z nekakšnim nižjim statusom zaradi razlike med podporami, ki jih dobijo regionalne in državne ustanove. Glavna motivacija za zagotavljanje sredstev EU je kompenzirati omenjeno razliko v statusu med državnim in regionalnim, med središčem in obrobjem. Čeprav bi iz tega lahko sklepali, da so sredstva EU rezervirana za investicije v »posebne« naloge in pobude, je sogovornik občutek obrobnosti povezal tudi s pomanjkanjem osnovnih sredstev, konkretno infrastrukture. Med pogovori je postalo jasno, da je bil eden izmed boljše vrednotenih projektov (čeprav ni bil čezmejen) modernizacija in širitev omrežja za oskrbo z vodo v regiji, kar so omogočila prav sredstva EU. Omrežje sicer še ni dokončano, a potrebe po iskanju zunanjih virov financiranja za ureditev nujne infrastrukture, s katero bi bili vsi obmejni prebivalci povezani s sistemom oskrbe z vodo, določno pokažejo na vrzeli med središčem in obrobjem.

Občutek razdalje med središčem in obrobjem je v nekaterih kontekstih očitnejši in v nekaterih primerih se zdi, da se razlike poglobljajo. Član ene od regionalnih razvojnih agencij je orisal

pomen potencialnih čezmejnih projektov, ki bi izboljšali infrastrukturo za mobilnost. Takšne izboljšave bi lahko izrabile lokacijo na tromeji in območju zagotovile boljši dostop do lokalnih podjetij in čezmejnih tržišč. Ti projekti so odvisni od čezmejnega povezovanja regionalnih omrežij, kar je v nekaterih primerih lažje izvedljivo od širjenja omrežij v državi. Vendar pa izboljšave regionalne infrastrukture za čezmejno mobilnost potekajo ob upadanju mobilnosti akterjev na obrobju. Tako, na primer, najnovejši urniki državnega železniškega prometa kažejo, da je trenutno neposredna povezava med slovensko prestolnico in Mursko Soboto kot regionalnim središčem ukinjena, čeprav so bila prav v ta namen sredstva iz kohezijskih skladov EU porabljena za posodobitev železnice iz Ljubljane do Murske Sobotice. Zdaj dnevna vožnja v službo od meje v Ljubljano z vlakom praktično ni smiselna, saj traja skoraj dvakrat dlje kakor z avtom. K temu je dodal: »*Pogosto se šalim, da, če bi tujec z vlakom potoval po Sloveniji, bi mislil, da je to gromozanska država!*« (TZ 2019)

Obrobnost, država in obmejna partnerstva

Po prepričanju ljudi, ki živijo na obmejnem območju, so njim prilagojeni čezmejni programi zamišljeni kot izravnava za obrobnost, saj podpirajo projekte, ki so namenjeni ureditvi povezav med obmejnimi območji in spodbujajo mrežno povezovanje prek mej, s čimer se preoblikuje tudi občutek oddaljenosti od političnega in gospodarskega središča. Vendar pa to preoblikovanje ovirajo številni dejavniki, med drugim tudi vloga države – prikazana večinoma ambivalentno ali celo negativno, saj je pogosto referenčna točka za pojasnjevanje izzivov ali ovir pri pridobivanju čezmejnih projektov.

Zgled za to so komentarji sogovornikov o sofinanciranju. Medtem ko so prvi programi EU odobrenim projektom zagotavljali polno denarno podporo, so poznejši, vključno s programom Interreg, zagotovili le večino predlaganega projektne proračuna. Pri tem pa je moral vsak prijavitelj predložiti dokazilo, da bo v primeru odobritve projekta preostanek zagotovil sam. V številnih primerih, o katerih sem razpravljala s sogovorniki, so odobreni

projekti od EU prejeli 85 % načrtovanih stroškov, prijavitelji pa so zagotovili preostalih 15 % proračuna. Ta sprememba v politiki financiranja je bila občutna, ker je znižala število potencialnih prijaviteljev, saj številne manjše organizacije ali podjetja niso mogle zagotoviti zahtevanega prispevka. Še pomembnejše je, da je bilo sofinanciranje pogosto omenjeno v primerjavah med Madžari in Slovenci, ko so oboji zaprosili za podporo. Kakor je povedal občinski uradnik, so se pri tem pokazale razlike:

Oni [Madžari] imajo izjemno srečo, če upoštevamo, da država načeloma pomaga zagotoviti odstotek financiranja, zato so bolj svobodni pri svojem delu. Poleg tega sredstva dobijo vnaprej, kot nekakšno predplačilo, takoj po podpisu projektne pogodbe, tako da se jim denar začne takoj vračati. Če govorimo o 15 % zneska 100,000 evrov, in to vsako leto od treh zaporednih, si lahko predstavljate, da to pomeni določeno zagotovljeno financiranje. (TZ 2019)

Takšne primerjalne izjave so bile precej pogoste; ne preseneča, da Slovenci občutijo pomanjkanje podpore slovenske države. Zato organizacije in ustanove na slovenski strani meje razvijajo različne strategije, da bi izpolnile zahteve po sofinanciranju: nekateri vzamejo posojilo, drugi iščejo partnerstva z drugimi organizacijami, ki lahko zagotovijo potrebna sredstva, in tako dosežejo napredek:

Naš turistični center je v zadnjih dvajsetih letih sodeloval v številnih čezmejnih projektih in celo v nacionalnih projektih, ker z lastnimi sredstvi ne moremo izvajati našega celotnega programa – vključno z vsem, kar se nam zdi nujno in pomembno [...] Naše dejavnosti pregleda naš ustanovitelj, občina, ki nam tudi pomaga pri problemih sofinanciranja. Majhen center smo, zato bi lahko sredstva, ki jih vsako leto potrebujemo za sofinanciranje, uničila naš proračun. Na srečo ima ustanovitelj posluh za naše projekte in nas podpira. (TZ 2019)

Na občinski ravni je opazno mreženje med občinskimi akterji in organizacijami za zagotavljanje financiranja, opredeljevanje projektne ideje, sestavljanje projektne partnerstev in prijavljanje projektov. Tako so npr. občine pogosto soustanoviteljice ali solastnice številnih različnih lokalnih ali regionalnih ustanov – od

turističnih centrov do regionalnih muzejev in celo energetskih podjetij. Občina morda ni vedno primeren partner pri razpisih za čezmejne projekte, lahko pa sodeluje v drugi vlogi, tako da v partnerstvih podpira druge agencije ali ustanove. Taka oblika mreženja se razlikuje od usklajevanja, ki ga izvajajo regionalne ali lokalne razvojne agencije v smeri od zgoraj navzdol, ko pripravljajo projektne ideje in koordinirajo partnerstva, da bi tako povečale možnost uspeha za svoje načrte za obmejno območje. Za določene sogovornike iz takšnih ustanov so nekatere oblike projektne mreženja sporne, saj imajo lahko negativne učinke:

Bolje je za poljubno temo uskladiti partnerstva, namesto da vsak potencialni partner prijavi svoj projekt. To lahko pripelje do kanibalizma in do situacije, ko projektne ideje niso dobro pripravljene in nobena ne pridobi financiranja. To ni dober izid, če govorimo o strateških interesih za našo regijo. (TZ 2019)

Čezmejno projektno financiranje spodbuja različne vrste povezovanja in mreženja med obmejnimi akterji in ustanovami – celo na isti strani meje. Kakor je v navedku nakazal uradnik iz razvojne agencije, dejstvo, da lokalni, občinski in regionalni akterji in ustanove na slovenskem obmejnem območju ustvarjajo strateška partnerstva za zagotavljanje financiranja, ne izključuje konkurence ali konkurenčnih zanimanj in programov. Takšno tekmištvo se zdi nekaterim normalno, drugi pa ob tem opozarjajo na po njihovem mnenju problematično instrumentalizacijo čezmejnih programov. Vsak od sogovornikov je imel nedvoumne interese, ki so ga spodbujali pri iskanju financiranja iz sredstev EU, projektne ideje pa uporabljajo za dopolnitev ali razširitev trenutnih načrtov delovanja. Projektne zamisli so tako pogosto povezane s specifičnim interesom, hkrati pa sledijo prioritetam, ki strukturirajo določeno programsko obdobje katerega od programov, ki jih podpira EU.

Napetosti je mogoče zaznati ob dejavnostih ustanov, ki so se specializirale za svetovanje in upravljanje projektov EU in so projekti EU zanje glavni vir financiranja; v tem smislu so zanje projekti postali sami sebi namen. Gre pogosto za manjše organizacije ali agencije, ki so našle tržno nišo v tem, da unovčijo svoje izkušnje in spretnosti. Vendar se njihove prakse mnogim zdijo problematične,

saj njihove opredelitve projektnih idej ne temeljijo na tem, kar bi potrebovali v regiji, ali na njihovem programu za institucionalni razvoj, ki potrebuje dodatno (finančno) podporo. Tako njihovi projekti večinoma temeljijo na dveh izhodiščih: izvedljivosti projektne ideje in koristi, ki jih poljuben projekt lahko zagotovi. Odgovor na vprašanje o njihovih dolgoročnih zanimanjih in o projektih, ki bi jih želeli izvesti s finančno podporo EU, je vedno povezan s prioritetami operativnega programa.

Čezmejno projektno sodelovanje

Partnerstvo in konkurenca sta torej pojma, s katerimi so sogovorniki opredelili svoje interakcije z drugimi slovenskimi obmejnimi akterji, vključenimi v projekte EU. Katere besede pa uporabljajo, ko opisujejo svoje interakcije s čezmejnimi projektnimi partnerji? Kako opredeljujejo ovire in priložnosti, povezane z nastajanjem in izvajanjem čezmejnih projektov? Dejstvo, da je bila meja večino povojnega časa praktično neprehodna, je pustilo sledi v pokrajini, ki je bila nekoč del istega imperija. Poleg fizičnih sprememb, ki so sled meje, so sogovorniki zatrjevali, da je meja okrepila tudi jezikovne ovire. Tako je o tem spregovoril predstavnik s turistične organizacije:

Meja je potem to regijo zaprla do takšne mere, da je danes po mojem mnenju največja težava jezikovna prepreka med nami. Z Avstrijci se vse odvija v redu, z Madžari pa ne preveč zaradi pomanjkljivega znanja jezika. Malo ljudi ob meji govori madžarsko in četudi Madžari v Budimpešti morda govorijo tuje jezike, takih v obmejnih območjih ni veliko. Posledica tega so precejšnji problemi pri sporazumevanju. Meje so že odprte, jezikovne prepreke pa niso. To govorim zato, ker so pred prvo svetovno vojno ... ljudje govorili vse te jezike. Govorili so nemško, madžarsko in slovensko. Tega bogastva ni več. Zelo dobro je, da smo Slovenci del Slovenije, vendar smo izgubili nekaj dragocenega. Moja babica, ki je tu živela pod avstro-ogrskim cesarstvom, je govorila pet jezikov. Med našimi izobraženci jih nihče ne govori toliko.

Moja babica, ki je dokončala samo gospodinjsko šolo, pa jih je. (TZ 2019)

Sogovorniki so omenili več strategij, s katerimi premagujejo jezikovne ovire. Najbolj razširjeni – poleg tega, da se opirajo na nekaj ljudi, ki govorijo oba jezika – sta raba skupnega tretjega jezika (navadno nemščine ali angleščine) ter pomoč tolmačev in prevajalcev pri »uradnih« dogodkih, kadar sta zahtevana oba jezika. Vendar, kateri so še drugi dejavniki, ki vplivajo na čezmejno sodelovanje oziroma navezovanje čezmejnih partnerstev in opredeljevanje projektnih idej? V nadaljevanju to vprašanje obravnavam v analizi enega od projektov Interreg, ki so ga sogovorniki, zastopniki različnih projektnih partnerjev, v pogovorih pogosto omenjali – tj. projekt Green Exercise,¹³ namenjen spodbujanju čezmejnega turizma.

Projekt Green Exercise je vodil Narodni park Őrség med letoma 2016 in 2019, vključeval je štiri madžarske in štiri slovenske partnerje. Cilj je bil razvijati čezmejni turizem, ki poudarja naravno in kulturno dediščino na območju ter tudi zdrave oblike mobilnosti (večinoma kolesarjenje). Projektni partnerji so, da bi dosegli ta cilj, na obmejnem območju zasnovali devet manjših parkov in pet kolesarskih poti, ki spodbujajo čezmejne poti mobilnosti. Finančna podpora projekta je bila namenjena parkom, pa tudi infrastrukturi ob kolesarskih poteh, vključno s počivališči in hostlom ter organizacijo skupnih treningov za kolesarje in kolesarske izlete. Cilj projekta je bil torej zagotoviti potrebno infrastrukturo, izdelke in storitve, ki bi na čezmejno območje privabili turiste, hkrati pa bi spodbujali in pospeševali omenjene oblike turističnih praks.¹⁴

Vodilni partner: Narodni park Őrség

Narodni park Őrség na madžarski strani meje je bil vodilni partner projekta. Je največji od treh parkov na obmejnem območju in ima v svoji upravi tudi največ uslužbencev, saj je v oddelkih parka zaposlenih približno 70 ljudi. Čeprav park v večji meri financira madžarska država, se kljub temu potegujejo za dodatno financiranje, da bi zagotovili podporo za nekatere dejavnosti, npr. varovanje narave, izobraževanje, promocijo naravne dediščine v parku in ekoturizem. Uradniki iz parka so pojasnili, da njihov odnos s Krajskim parkom Goričko temelji predvsem na številnih

in raznovrstnih projektnih partnerstvih. Kot najperspektivnejšo dejavnost za čezmejno sodelovanje vidijo ekoturizem, saj naj bi s tem spodbujali trajnostni razvoj na obmejnem območju. O njem so govorili tudi v kontekstu prizadevanj, da bi oblikovali in ohranjali dobro sodelovanje s prebivalci v 44 vaseh parka, saj se vsi ne strinjajo s tem, kar prinese življenje na zaščitenem območju. Prav ekoturistični projekti naj bi domačinom ob meji ponujali vzdržno in uresničljivo alternativo, od katere bi lahko imeli neposredne ali posredne gospodarske koristi. Kakor je povedal eden izmed sogovornikov iz parka Őrség, lahko ekoturizem postane točka povezovanja in priložnosti za skupnosti na obeh straneh meje:

Radi bi, da bi ljudje ostali v tej regiji [...] Glavna naloga projekta Green Exercise je, da turisti v regiji preživijo eno noč ali več. V Sloveniji, v Šalovcih, blizu meje, smo zgradili nove namestitvene kapacitete, kupili smo kolesa in vsak partner mora postaviti park. (TZ 2019)

Odgovorni v parku Őrség so v projektu Green Exercise, ki je vključeval skrb za zaščiteni območja ob meji, videli temelj za čezmejni ekoturizem, ki bi lahko prinesel koristi celotnemu območju. Poleg tega so menili, da so lahko takšni projekti osnova za sodelovanje med vsemi tremi parki na obmejnem območju (Goričko-Raab-Őrség).

Občina Moravske Toplice

Nekaj več kot 15 km od slovensko-madžarske meje leži mesto Moravske Toplice, upravno središče istoimenske obmejne občine, ki je najbolj poznano po termalni vodi in toplicah. Odkritje toplih vrelcev na tem območju je na začetku 60. let 20. stoletja pretežno kmetijsko območje preoblikovalo v turistično, kmetijstvo pa je postalo predvsem dodatna dejavnost. Od takrat turizem v več pogledih uravnava smer in hitrost razvoja občine, kar ima glede na izjavo turističnega uradnika tako pozitivne kot negativne posledice:

Turizem je največji posel v Moravskih Toplicah, vendar visoka turistična taksa ne pokrije občinskih investicij v infrastrukturo, ki jo turizem zahteva. Vsak nov hotel, vsaka nova namestitve, vse to pomeni pritisk na oskrbo z vodo, kanalizacijski sistem in druge komunalne storitve. Poleg

tega turisti niso več zadovoljni zgolj z bazeni in toplo vodo, potrebujejo še kolesarske steze, oznake in dodatne dejavnosti [...] Občina je zelo razpršena, zato nenehno vlaga v infrastrukturo – v ceste, razsvetljavo, celo v tekaške steze. Občina počne vse to, [lokalna] podjetja pa ne investirajo v to območje, prav tako ne drugi investitorji. (TZ 2019)

Turizem v Moravskih Toplicah je bil omejen predvsem na komplekse bazenov s toplo vodo in ti so bili tudi glavi prejemniki dobičkov iz turizma. A kakor je razvidno iz prejšnjega navedka, rast turizma prinese številne izzive, vključno s potrebo po širjenju lokalne infrastrukture in investicijah v lokalni turizem, ker je nujno spremljati spreminjajoče se potrebe in pričakovanja turistov. Občina in turistični urad Moravske Toplice se zatekata k sredstvom EU za dopolnjevanje razpoložljivih sredstev za dodatne investicije. Sodelujeta namreč v projektih, katerih cilj je povezovanje Moravskih Toplic z drugimi turističnimi kraji na obmejnem območju, kar je na primer omogočil projekt Green Exercise.

S pomočjo tega projekta so v občini postavili dva manjša parka, in sicer v Prosenjakovcih in Martjancih (Pomurec 2017). Zasnovali so ju za določene ciljne skupine, med drugim za otroke in telesno prizadete osebe. Sogovorniki so pri tem poudarili, da kolesarske steze in parki niso namenjeni le turistom, temveč tudi prebivalcem, v čemer vidijo dodatno prednost. Turistični uradnik iz Moravskih Toplic je poudaril, da se projekt posveča tudi skrbi prebivalcev, ki dvomijo o logiki investicij v turistično infrastrukturo namesto takšnih, ki bi bile namenjene lokalni skupnosti:

Včasih lokalni prebivalci zatrjujejo, da zanje nismo storili ničesar [...] Veliko denarja smo investirali denimo v počivališča za kolesarje, vendar ta niso bila postavljena samo za turiste, ampak tudi za krajane. Vse to bo ostalo tu. Turisti jih ob odhodu ne morejo vzeti s seboj [...] Vse to zamišljeno dolgoročno, ostalo bo [tu] [...] Koristi so namenjene vsem. (TZ 2019)

Dejansko so poleg seminarja usposabljanja, prilagojenega lokalnim turističnim ponudnikom, parkov, ki so ju postavili v obmejni regiji, v zadnjih dveh letih Moravske Toplice postale prizorišče za delavnice in tabore za otroke iz obmejnih regij; na

delavnicah se seznanjajo z zdravim načinom življenja, pa tudi z naravno in kulturno dediščino obmejnega območja.¹⁵

Občina Šalovci

Šalovci ležijo na skrajnem severovzhodu Slovenije, občina je med manjšimi v državi. Spoprijema se s številnimi izzivi, ki so značilni za to območje. Občina, ki je bila od nekdaj odvisna od kmetijstva, obsega gričevje, ravnine in gozdove ter nima nobenih industrijskih obratov ali večjih obrti. Slabe gospodarske možnosti silijo domačine, da zaposlitev iščejo drugod, predvsem v mestnih ali poslovnih središčih po Sloveniji ali v tujini. Izselsjevanje je pustilo pečat na že tako redko poseljenem območju, kjer ostajajo večinoma starejši in tisti, ki delajo v kmetijstvu. Število kmetovalcev upada, saj na kmetijah mnogi delajo le v prostem času, po službi. Glede na razmere ni presenetljivo, da se občinski uradniki opirajo na občinsko naravno in kulturno krajino kot gospodarski potencial. S pomočjo evropskih čezmejnih programov skušajo razviti ekološki, rekreacijski in kulturni turizem.

Nobenega od teh projektov ne bi mogli izvesti, če ne bi prejeli finančne podpore. Seveda smo tudi sami investirali vanje, pa tudi država je, a če ne bi imeli tega financiranja, bi potrebovali leta, da bi zbrali zahtevana sredstva. Nič od tega ne bi mogli izvesti ali pa kvečjemu zelo malo. (TZ 2019)

Kakor je pojasnil občinski uradnik iz Šalovcev, jim projekti EU zagotovijo potrebna sredstva za izvedbo zamisli, ki jih sami ne bi mogli uresničiti. Projekti, kakršen je bil Green Exercise, prispevajo sredstva, s katerimi lahko financirajo več majhnih, a pomembnih dodatkov k turistični infrastrukturi. Tako so na primer bivšo osnovno šolo v vasi Markovci spremenili v center dejavnosti *Peterloug* (v lokalnem narečju pomeni mavrica), ki ima tudi namestitvene kapacitete za približno 50 ljudi (Nemeš 2018). Prenovljeno središče in obiskovalci/turisti, ki naj bi jih s tem privabili, lahko zagotovijo nove priložnosti za lokalna podjetja, je pojasnil občinski uradnik iz Šalovcev:

Naš cilj ni, da bi občina s tem služila, temveč, da bi nas ljudje obiskovali, da bi nekaj časa ostajali tu, da bi naša lokalna podjetja dobila priložnost, da imajo od teh obiskov korist,

in da bi ljudem pomagali, da spoznajo našo regijo, tako na naši kot na drugi strani meje. (TZ 2019)

Za Šalovce je pomembna tudi bližina slovenske manjšine v Slovenskem Porabju (madž. Szlovén Rába-vidék) na Madžarskem, kjer imajo številni občani sorodnike in so zaradi tega še posebej zainteresirani za povezovanje (Ravnik 1999; Munda Hirnök in Slavec Gradišnik 2019). Porabski občini Sakalovci/Szakonyfalu in Dolnji Senik/Alsószölnök sta bili tudi partnerici v projektu Green Exercise, ki pa je samo zadnji od niza projektov, ki jih je občina Šalovci izvedla s Slovenci na drugi strani meje. To je le ena vrsta mreženja, ki lahko pomembno prispeva k razvoju turizma na vsem obmejnem območju, saj je za prihodnost turizma v Šalovcih pomembno, da so del širšega čezmejnega omrežja, kakor je menil turistični uradniki iz Šalovcev: »V tem projektu si prizadevamo turistične ponudnike iz slovenske in madžarske strani povezati v omrežje, privabiti turiste na to območje in jih usmeriti na vse te točke« (TZ 2019).

V tej luči so lahko čezmejni evropski projekti, kot je Green Exercise, sredstvo za uresničevanje lokalnih interesov za turistični razvoj. Ti interesi so v pogovorih izrecno povezani z morebitnimi koristmi čezmejnih povezav – od osebnih do gospodarskih – pa naj temeljijo na navezovanju ali obnavljanju čezmejnih prijateljskih in sorodstvenih vezi ali na sodelovanju v čezmejnih pobudah, posebej turističnih, katerih cilj je zagotoviti gospodarske priložnosti na vsem obmejnem območju.

SKLEP: RAZMEJEVANJE, ODMEJEVANJE, PONOVO RAZMEJEVANJE

V kolikšni meri evropski čezmejni projekti vplivajo na doživljanje obmejnega območja pri njegovih akterjih, in če da, na kakšne načine? Velika večina sogovornikov je bila neposredno vključena v razvoj in izvedbo evropskih čezmejnih projektov. Njihova ploskna vključenost v takšne dejavnosti jih loči od drugih lokalnih akterjev, ki imajo morda omejene stike s projekti EU, njihovimi produkti in rezultati (npr. deli infrastrukture, dogodki, delavnice). To pomeni, da mnenja in izkušnje sogovornikov morda ne izražajo

splošnejših stališč ljudi, ki imajo z evropskimi projekti veliko manj stikov. Tu obravnavane pripovedi vodijo do spoznanj, kako tisti, ki so dejavno vključeni v zamišljanje in opredeljevanje razvoja krajev na obmejnem območju, doživljajo čezmejne pobude, ki jih finančno podpira EU.

Eno od spoznanj etnografske analize se nanaša na obrobni položaj, s katerega govori večina sogovornikov. Os med središčem in obrobjem je načrtana v smislu razdalje, zapostavljenosti in problematičnega razmerja z državo. To razmerje je podkrepljeno v kontekstu čezmejnega financiranja, posebej ko ga primerjamo z vlogo Madžarske, ki jo slovenski sogovorniki opisujejo kot podpornico obmejnega območja. Učinek možnosti financiranja s sredstvi EU v kombinaciji s slovensko državno politiko sta strateško mreženje slovenskih obmejnih akterjev, da lahko zadostijo določbam financiranja, in tudi sodelovanje s partnerji na drugi strani meje. Partnerstva in projekti se večinoma oblikujejo glede na lokalne potrebe in interese, lokalni vpliv projektov pa velja za glavno merilo uspešnosti – in predvidoma je tudi pogoj za lokalno podporo projektom EU.

Koristi za kraj in območje so glavno merilo, po katerem so sogovorniki ocenjevali vpliv projektov EU in tudi dejavnosti drugih obmejnih akterjev, vključenih v financiranje EU. Pričakovane koristi delujejo tudi kot normativni okvir, na podlagi katerega sogovorniki govorijo o problematičnem ravnanju ali praksah, povezanih s čezmejnimi projekti. Za enega od teh problemov nekateri sogovorniki menijo, da izvira iz zasebnih ali kratkoročnih strategij določenih projektov. Zgled za to so razprave o ustanovah, ki vlagajo predloge projektov, ti pa naj bi bili sami sebi namen in zagotavljajo financiranje ustanovam, ki se večinoma preživljajo s sredstvi iz projektov EU; tako o tem uradnik iz razvojne agencije:

Takšno projektno financiranje je za te ustanove dolgoročno zelo vprašljivo. Težava je v zagotavljanju finančne stabilnosti. Na žalost nimajo vsi predloženi projekti določenega cilja ali namena. So pa zamišljeni za zagotavljanje preživetja tem ustanovam kot vir financiranja, da lahko te nadaljujejo z delom. (TZ 2019)

Omenjeno projektno financiranje ustanov velja za problematično, če prijavljajo na razpis projekte, za katere se zdi, da nimajo pravega namena – takšnega, ki bi neposredno ali posredno koristil kraju. To lahko privede do financiranja projektov, katerih končni produkti povzročajo težave, namesto da bi jih reševali, če projektna ideja ni bila razvita za dolgoročno prihodnost ali pa ni upoštevala, kaj bo projekt potreboval ob oz. po zaključku. Takšne problematične situacije lahko tudi ovirajo dolgoročne čezmejne pobude in razvoj, kar lahko nadalje vpliva na vrsto povezav in omrežij, ki se lahko ustvarijo ob projektih. To skrb je predstavnik občine poudaril z naslednjim:

Težava s turističnimi projekti je v tem, da po zaključku zahtevajo upravljanje in vzdrževanje. To velja denimo za tematske poti, vključno z čezmejnimi potmi, ki so del mednarodnih tematskih poti. Vse več ljudi jih obiskuje in če takšne poti niso vzdrževane, table izginejo, poti niso urejene, obiskovalci se izgubljajo med vinogradi [...] To je težava mnogih takšnih poti, saj niso vzdrževane, še vedno pa se jih promovira. (TZ 2019)

Ali koncept odmejevanja ali predstava Jamesa Wesleyja Scotta (2012) o odmejeni, omreženi Evropi izražata dejansko dinamiko sodelovanja in interakcije na obmejnem območju v povezavi s čezmejnimi projekti EU? Etnografska obravnava je nadgradila oz. razširila pogosto ozko razumevanje odmejevanja, s tem ko so bili projekti kot odmejevalne pobude postavljeni v referenčni okvir stališč in odnosov, zaznanih pri akterjih. Takšno analitično strategijo upošteva tudi premislek, da lahko procesa odmejevanja in ponovnega razmejevanja kot mogoči obliki z mejo povezanih praks delujeta kot dve strani iste medalje (Yndigegn 2011). Medtem ko pripovedi o obmejnih izkušnjah povsem naravno govorijo o odnosih s čezmejnimi partnerji in skupnostmi, hkrati zarišejo omrežje pomembnih razmerij in družbenih mej, v katere se vgradijo odmejevalne pobude, vključno s središčem – državo – in drugimi obmejnimi akterji kot tudi čezmejnimi partnerji. Poleg tega, kot je razvidno iz odlomkov intervjujev, uvedba odmejevalnih pobud oz. projektov spodbuja širok razpon obmejnih in čezmejnih praks, vključno z razvijanjem partnerstev, iskanje rešitev za skupne

probleme in razvijanje usklajenih pristopov, da bi dosegli skupne cilje. Hkrati prav te pobude povzročajo tudi ponovno razmejevanje, ki lahko privzame različne oblike – od okrepljenih mej kot posledice boljšega zavedanja razlik med udeleženci projekta, novih vprašanj, ki okrepijo ali celo problematizirajo postavljene odnose, do oblikovanja novih mej, ki so posledica razhajajočih se prioritet, vizij in pristopov. Procesi ponovnega razmejevanja nimajo vedno čezmejne razsežnosti, lahko so posledica razhajanj med obmejnimi akterji – tudi med tistimi na isti strani meje, saj lahko konkurenca in sodelovanje pri čezmejnih projektih razkrijeta ali okrepi različne poglede na lokalne prioritete, vizije razvoja in čezmejne programe EU. Ti odnosi kažejo, kako so čezmejni projekti – in njihovi vplivi – raznotero definirani tako v družbenem kot prostorskem smislu.

Preučevanje, kako obmejni akterji projektne izkušnje vgrajujejo v kontekst drugih z mejo povezanih praks, in spremljanje njihovega referenčnega okvira lahko usmerjata ustrezno kontekstualizacijo odmejevanja kot eno od številnih z mejo povezanih praks v omrežni Evropi. Takšna usmeritev omogoča študij čezmejnega sodelovanja kot stalnega in večsmernega procesa, njegov vpliv na meje pa se še vedno oblikuje.